

BİR DEMOKRASİ AÇILIMI HALKÇILIK VE MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Arş.Gör. İsmail EYYÜPOĞLU*

HALK VE HALKÇILIK KAVRAMLARI

Halk sözlük anlamı olarak aynı ülkede yaşayan, aynı uyruktan olan insan topluluğu anlamına geldiği gibi aynı soydan gelen, ayrı ülkelerin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğu ya da bir ülke içerisinde yaşayan değişik soylardan insan topluluklarının her biri anlamlarını da içermektedir¹.

Felsefe sözlüğünde ise bir ülkenin yurttaşlarının tümü... Bu, genel anlamda bir ülkenin tüm nüfusunu dile getirir. Dilleri, dinleri, kültürleri ayrı ve çeşitli uluslardan azınlıkları da kapsar. Tarihi süreç içerisinde Roma İmparatorluğu'nda senato üyelerinin dışında vatandaşlara "populus" denirdi. Diğer taraftan aydın ve memur topluluğu dışında kalmış, siyasa ve yönetime karışmayan toplum üyelerine de halk denmiştir ki, bu anlayış XIX. Yüzyılda başlayan halkçılık akımlarının içerik olarak tam zıttıdır. Günümüz bağlamında belli bir dönemde, belli bir ülkenin gelişmesine katılan çeşitli sınıfları kapsayan insan topluluğu olarak tanımlanır. Tarihsel süreçte dönüşüme katılan bu sınıf ve tabakaların tümüne halk denir².

Halkçılık ise, bireyler arasında hiçbir hak ayrılığı görmemek, topluluk içinde hiçbir ayrıcalık kabul etmemek, halk adı verilen tek ve eşit bir varlığı tanıma görüşü ve tutumu olarak manalandırılmaktadır³. Halkçılık, halk devleti, halk yönetimi, halkın kendi geleceğine egemen olması, yani siyasi demokrasi olarak ta kabul edilir⁴.

HALKÇILIĞIN TARİHİ KÖKENLERİ

Türk düşünce tarihi üzerine yapılan araştırmalar, Atatürkçü düşünce sisteminin Jön Türklerin fikirleri ile olan bağlantılarını daha açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlantı noktalarının en önemlilerinin pozitivism ve Halkçılık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Atatürkçü düşüncenin hedeflerinden olan "muasır medeniyet seviyesi" kavramı "Pozitivist-bilimselci" dünya görüşünü yansıtırken, halkçılık da Cumhuriyet'in ve inkılapların temelindeki en anlamlı haline gelmiştir. Halkçılığın bu temel niteliği,

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

¹ Türkçe Sözlük. (Haz: Türk Dil Kurumu). I. İstanbul, 1992, s.601

² Orhan HANÇERLİOĞLU, Felsefe Sözlüğü, İstanbul, 1996, s.151.

³ Türkçe Sözlük. I. 602.

⁴ Yücel ÖZKAYA, "Atatürk ve Halkçılık", Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Ankara, 1995, s.105.

inkılâpların birçoğunun İkinci Meşrutiyet'teki Türkçü ve Batıcı programlarda halkçılık ideolojisi içine yerleştirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır⁵.

Halka doğru adımların atılması Mustafa Kemal'den daha önce 1877 Meclisi'nde bile görülmüştü. Meclis-i Mebusân'da mebuslar, "kaba Türkçe denilen öz Türkçe" ile konuşmakta ve halk ile bütünleşmeyi ön planda tutmuşlardı. Gerçi İstanbul Mebusları yine ağdalı bir dil kullanmakta ise de, taşradan gelen mebuslar, öz Türkçe konuşuyorlardı. XX. yüzyılın başlarında ise Türkçülük akımı ile Anadolu halkı ile aydınlar arasında doğan halkçılık-köycülük düşüncesinden halkın "mesut" bir netice beklediği, halka doğru akımın bütün canlılığı ve hızıyla sürdüğü görülmekte idi⁶. Taner Timur, halkçılığın tarihsel süreciyle ilişkili olarak şu yorumu yapmaktadır: "Rusya'daki sosyalist devrimin etkisi ile Milli Mücadele Türkiye'sinde birçok sosyalist fikir ileri sürülmüş ve gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu fikirlerin en önemlilerinden 'halkçılık' fikridir. Aslında halkçılık fikrinin Türkiye'ye girişi daha eskidir ve Rus "Narodnik" hareketi ile yakından ilgilidir. II. Meşrutiyet'le ortaya çıkan bu fikir, bazı tarihçilerimize, göre Rusya'dan gelen bir takım Türkler ve aynı fikir hareketinin etkisi altında bulunan Bulgar aydınları ve Ermeni Hınçak hareketi yoluyla Türkiye'ye girmiştir"⁷

Konuyu biraz daha açarsak; Rusya'daki Narodnik hareketi, Çarlık rejimine karşı tasarlanan devrimin gerçekleşebilme şansının halka gitmekten geçtiğine inanan bir akımdı. Onlara göre toplumun aydın kesimi halk içine karışmalı, halka inerek onu kendini uydurmalı, aydınlatmalı idi. İşte Osmanlı'dan çok önce Rus Çarlığı'nda yaşayan Türkleri etkileyen Narodnik akımı, bu Türklerin okuma amacı ile İstanbul'a gelmesiyle Osmanlı aydınını da etkisi altına almıştır. Narodnik akımı Türk aydınlarına üç yoldan ulaşmıştır. Bunlardan birincisi, Balkan ve özellikle Bulgar aydın ve öğretmenleri aracılığı ile; ikincisi, Rusya'dan gelen Türkleridir -ki bunların arasında Petersburg Üniversitesi'nde okuyan ve İttihat Terakki Cemiyeti'ni kuracak olan Hüseyinzade Ali'de vardı- ve üçüncüsü ise Meşrutiyet'in ilanından sonra, Ermeni aydınların narodnik fikirlerin şiddetli etkisi altında kurdukları meşru bir parti olan, "Sosyalist Hınçak" hareketi aracılığıyla⁸.

Halkçı düşüncenin ikinci kaynağı sosyolojinin bir özel kolu olarak Fransa'da gelişen tesanüdcülüktür (dayanışmacılık). Emil Durkheim, Alfred Fouillee, Charles Gide gibi düşünürleri Leon Bourgeois gibi politikacıları çevresinde toplayan bu akım, kapitalist gelişmenin ortaya çıkardığı eşitsizliklere, sosyalizmin buna karşı "sınıf çatışmasını" temele alan önerilerine karşı bir üçüncü yol arıyordu. Onlara göre girişim özgürlüğüne ve özel mülkiyet kurumuna dokunmadan, ekonomide devlet müdahaleleri ile, toplumsal içerikli

⁵ Levent KÖKER, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İstanbul, 1995, s.136.

⁶ Y.ÖZKAYA, s.106.

⁷ Taner TIMUR, Türk Devrimi ve Sonrası, Ankara, 1997, s.29-30.

⁸ Seydi ÇELİK, "Atatürk'ün Halkçılık Beyannameyi ve Cumhuriyet Dönemi Halkçılık Anlayışı", Teori, Sayı: 107, (Aralık 1998), s.19-20.

yasalarla kooperatifçilikle ve karşılıklı yardımlaşma örgütleriyle toplumsal adaletsizlikleri azaltabileceklerine inanıyorlardı⁹.

Durkheim'den Ziya Gökalp kanalıyla Türk düşüncesine girmiş olan dayanışmacılık, ikinci Meşrutiyet döneminde tartışma konusu olmuştur¹⁰.

Türkiye'de gelişen halkçılık ideolojisi içinde üç ayrı soruya yanıt getirilmeye çalışılmıştır. Bu sorulardan birincisi, halkın siyasal hayata ve yönetime katılımının nasıl yaygınlaştırılabileceğidir. Buna verilen yanıtlar içerisinde; parlamenterizm, yönetimin adem-i merkezîyetçi ya da merkezîyetçi olması, bürokrasinin halka karşı olan tutumları tartışılmıştır. İkinci soru kültürel alanda formüle edilmiştir. Halkın değerleri ve özlemleri ya da Türk halkına özgü niteliklerin toplumun gelişmesini engellemeden nasıl korunabileceği araştırılmaktadır. Halkçılığın üçüncü boyutu ekonomiktir. Toplumsal dayanışmanın yüksek olduğu hakça bir ekonomik düzenin nasıl kurulabileceği sorusuna yanıt aramıştır¹¹.

İkinci Meşrutiyet dönemi yukarıda da belirtildiği üzere pek çok farklı fikrin tartışıldığı bir dönem olmuştur. Doğal olarak halkçılıkta tartışılan konular arasındadır. Gerek sol kaynaklı akımlar gerekse Türkçülüğü savunan düşünürler arasında halkçılık etkili olmuştur. Atatürk'ün düşünce yapısının oluşmasında başat rolü oynayan bu dönem şahit olduğu sosyal ve siyasal olaylarla imparatorlukla cumhuriyet rejimi arasında bir geçiş dönemi özelliğine sahiptir¹².

Türkçülüğün etkili cemiyetler halinde görülmesinin başlangıcını "Türk Derneği" oluşturur. Dernekle aynı adı taşıyan bir dergi de çıkarılmıştır. Derneğin önde gelen isimleri Yusuf Akçura, Ahmet Mithat, Ahmet Hikmet, Mehmet Emin, İsmail Gaspıralı, Ağaoğlu Ahmet ve Hüseyin Cahit'tir¹³.

Dönemin etkili ismi Yusuf Akçura'dır. Onun halkçılık anlayışı ileride de değinileceği üzere Ziya Gökalp'in fikirlerinden farklıdır. Akçura, İmparatorluğun ayakta kalabilmesini millî bir burjuva sınıfının yaratılmasında görmektedir. Dolayısıyla Ziya Gökalp'in toplumdaki sınıfların ortadan kaldırılması görüşü ile Akçura'nın sınıfsal

⁹ İlhan TEKELİ, "Türkiye'de Halkçılık" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VII, İstanbul, 1983, s.1930.

¹⁰ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Atatürkçülük, Ankara, 1995, s.67.

¹¹ İ.TEKELİ, VII, s.1930.

¹² "II.Meşrutiyet ön senelik fiili ömrüne karşılık birkaç devletin tarihini dolduracak kadar siyasî ve sosyal hadiseler sahne olmuştur. Onun asıl önemi kendisini takip eden hareketlerin insanlarını yetiştirmesi, imparatorlukla cumhuriyet rejimi arasında bir geçiş devresi mahiyetine sahip olmasıdır. Bu cihetten bakıldıkça, II.Meşrutiyet hem bir son hem de bir başlangıçtır. Uzun asırlık bir istibdat idaresinin sonu, fakat Türk İnkılâbı'nın hazırlayıcısı olmak itibarıyla başlangıcı..." Bkz. Tank Zafer TUNAYA, Medeniyetin Bekleme Odası, İstanbul, 1989, s.176-177; Selami KILIÇ, II.Meşrutiyetten Cumhuriyet Türkiyesine Türk İnkılâbının Fikir Temelleri, Erzurum, 1998, 11-12.

¹³ Ömer SAY, Milli Devlet Kültürü, İstanbul, 1998, s.177.

yaklaşımı çelişmektedir. Ayrıca Akçura, halk = millet denklemini reddediyor, halkçılığı tamamen "democratisme" anlamında kullanıyordu¹⁴.

Yine milliyetçilikle bağlantılı olarak halkçılığın öne çıktığı "Genç Kalemier Dergisi" çatısı altında Ali Canip, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp bulunuyordu. Dergi, Türkçe konusunda milliyetçi bir tutum izler. Türk düşünce hayatında önemli bir yeri olan ve halkçı düşüncüleri ile Cumhuriyet döneminde etkili olan Ziya Gökalp için Sefanik'in ve "Genç Kalemler Dergisi"nin yeri apayrıdır. Dilin sadeleşmesi ve halkın anlayabileceği bir şekilde kullanılması bu derginin en önemli amacı olmuştur¹⁵.

Yine Yusuf Akçura'nın önderliğinde örgütlenen "Türk Yurdu Cemiyeti", yayın organı olan "Türk Yurdu Dergisi" ile halkçı fikirler yansıtılmıştır. Türklerin eski eserlerini, seçkin sınıf ve halk edebiyatlarını, şimdiki toplumsal yapılarını ve uygarlıklarını, eski ve yeni coğrafyalarını araştırıp ortaya çıkarmak derginin amaçları arasında yer almıştır. Genel olarak "Türk Yurdu" taraftarları, halkçı ve milliyetçi olarak tanınıyorlardı. Önerilerine koydukları hedef bir Türk orta sınıfı bir milli burjuvazi yaratmaktı. Özellikle bu fikri onu ölünceye kadar tutkuyla savunan Yusuf Akçura'ya bağlayabiliriz¹⁶.

"Türk Yurdu Dergisi"nde dini tutuculuğa karşı mücadele eden, kadınların toplumsal konularının yükseltilmesini ve eğitimin çağdaştırılmasını isteyen aydın bir kesim, yazarlar yazmakta idi. Tanzimat'ın iç pazarı Batı'ya teslim eden Liberalizme karşı "milli ekonomi taraftarlığı ile giderek artan bir "köycülük" ve "Anadoluculuk", bu görüşlerin diğer doğal sonuçları idi¹⁷. Türk Ocakları tarafından kurulan derneklerin önemlilerinden birisi de bu bağlamda "Köycüler Cemiyeti" idi. 25 Kasım 1918'de kurulan bu cemiyetin başkanı Halide Edip'di. Hareketin fiili öncülüğünü ise Dr.Reşid Galip yapmakta idi. Bu grupta Meşrutiyet Dönemindeki halkçılık hareketlerinden etkilenmişti¹⁸.

Bu hareketin fikri kökenlerine baktığımız zaman "Türk Yurdu" Dergisi'nin 1911-1914 yılları arasındaki nüshalarında "iktisadiyat" köşesinde II.Enternasyonal'in Sosyal Demokrasi'sinin ünlü ismi Parvus (Alexandre Helphand)'un yazılarının etkili olduğunu tespit etmekteyiz¹⁹. Parvus, bu yazılarında daha çok köylünün durumu ile emperyalizm

¹⁴ Yusuf SARINAY, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, İstanbul, 1994, s.203- 204.

¹⁵ Enver Behnan ŞOPOLYO, Ziya Gökalp İttihat Terakki ve Meşrutiyet Tarihi, İstanbul, 1974, s.100.

¹⁶ O SAY, s.ii.

¹⁷ Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, İstanbul, 1998, s.12.

¹⁸ Y.SARINAY, s.158.

¹⁹ "1905 Rus devriminde rolü olduğu için Sibirya'ya sürülen Alexandre Israel Helphand, bir süre sonra sargünden kaçarak Türkiye'ye sığındı (1912). Parvus takma adı ile bir süre "Türk Yurdu" dergisinde yazarlar yazdı. Aynı günlerde de "Tanin" gazetesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik durumunu inceleyen araştırmalar kaleme aldı. "Türk Yurdu" dergisine Yusuf Akçura tarafından alınmıştı. Balkan yıkımının en buhranlı günlerinde Türkçülerin aralarına aldığı Parvus Elçendi'nin ideolojik yönü hakkında, bilgiler vardı. onun sosyalist olduğunu biliyorlardı. Parvus'un önemi, batının tam bir hegemonyası altına giren Osmanlı İmparatorluğu Türkçülerini milli kurtuluş savaşına adeta teşvik etmesi olmuştur. A.İ.Helphand'ın, Troçki ile arası açıldıktan sonra Berlin'e döndüğünü, Almanya'nın büyük mali grupları ile ilgi kurduğunu, bir kaç

üzerinde durmakta idi. Yine Yusuf Akçura'nın önderliğinde teorik organ diyebileceğimiz Türk Yurdu'ndan sonra 1913'de Halka Doğru adlı bir dergi çıkarılmaya başlandı. Alelade bir fukaraseverlik değildi bu halkçılık: -Rus popülistlerin köycü reformculuğunu yakından tanımış olan Akçura'nın etkisi ile- çürüten Osmanlı feodal yapısının "havas-avam" ayrımını ortadan kaldırmayı hedeflediği için devrimci bir karakter taşıyordu²⁰.

Ziya Gökalp'te havas ile avam arasındaki farklılığın ortadan kaldırılmasının gerekliliği üzerinde durduğu ve 1918 yılında "Çınaraltı" dergisinde "halk ve seçkinler" başlığı ile yayınladığı yazısında şöyle demektedir:

"Halk sözcüğü, iki türlü kullanılır: Ulusların bütünü, halka öncülük edenler... Bunlar ayrı bir ad alır. Örneğin burada halk ve seçkinler denilince ayrı iki şey gibi görünürse de, yine onlar da halktır. Ancak bu seçkinlerin öncülük emesi, ancak demokrasi dönemine özgüdür...."

Uluslu bir insana benzetirsek: kafasını, zekasını ülküsünü de seçkinlere benzetebiliriz. Hükümet kafa değildir. Hükümet, bu seçkinlerin ortaya koyduğu düşünceleri kabul eder ve uygular. Demek asıl hükümet seçkinlerdir. Uluslu yönetenler, işleri yürüten memurdan başka birşey değildir. Demokrasi, aşağı halkın, bilgisizler bölüğünün egemenliği değil, seçkinlerin egemenliğidir. Aslında seçkinlerde halkın kendisidir. Çünkü, "Ben Halkım" diyor. Ulusla kendi arasında uçurum bırakmıyor. Öyleyse demokrasi, halk topluluğunun egemenliği demektir. Bunu anlamayanlar pek çok zarar görmüşlerdir. Rusya'da olduğu gibi..."²¹

İşte köycülük hareketi yukarıdaki fikirlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve Türk Ocakları içindeki "halka doğru" hareketini fiilen uygulama safhasına koymak amacıyla başlatılmış, başta doktorlar olmak üzere milliyetçi aydınların Anadolu içlerine hizmet için gitmeleri teşvik edilmiştir²².

Türkçü aydınlar tarafından çıkarılan bir diğer dergi olan "Türk Sözü". "Halka doğru gitmek, halk için çalışmak" düsturu ile çıkıyor ve kendisini uyanan ve milletine aşık, Türk aydın ve gençleri ile Türk halkı arasında bir kapı olarak görüyordu²³. Türkçü aydınlar, Türk halkı ile Türk milletini kastetmekle beraber, "halka doğru" hareketi öncelikle alt gelir

sosyalist yayın organı çıkardıktan sonra Spartakist ayaklanmalarında ortadan kaybolduğunu, muhtemelen öldürüldüğünü biliyoruz". Bkz. Aclan SAYILGAN, Türkiye'de Sol Akımlar, İstanbul, 1972, s. 54

²⁰ Y. AKÇURA, s. 12.

²¹ E. B. ŞAPOLYO, s. 162-166

²² Y. SARINAY, s. 158.

²³ Ziya Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları" isimli eserinin beşinci başlığı "Halka Doğru" dur. Bu kısımda Gökalp "Türkçülüğün ilk esaslarından biri de şu halka doğru umdesidir. Vaktiyle bu umdeyi tatbik etmek üzere, İstanbul'da "Halka Doğru" ünvanlı bir mecmua çıkarıyorduk. Sonraları, İzmir'de de aynı isimde bir mecmua neşrolundu. Halka doğru gitmek ne demektir? Halka doğru gidicek olanlar kimlerdir. Bir milletin münevverlerine, mütefekkirlerine o milletin güzidelere adı verilir. Güzideler yüksek tahsil ve terbiye görmüş olmakla halktan ayrılmış olanlardır. İşte halka doğru gitmesi lazım gelenler bunlardır" demektedir. Bkz. Ziya GÖKALP, Türkçülüğün Esasları, İstanbul, 1974, s. 42.

gruplarına yönelik bir hareketti. Çünkü o sıralarda Türklerin büyük bölümünün başta köylerde olmak üzere alt gelir gruplarından oluşması, Türkçüleri, daha çok onların durumları ile ilgilenmeye zorluyordu. Amaçları halkı oluşturan zümrelerin durumunu kuvvetlendirip, Türklerden oluşan güçlü bir orta tabaka yaratmaktı. İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından desteklenen bu halkçılık, I.Dünya Savaşı ile birlikte Anadolu'nun gittikçe öneminin artmasına paralel olarak gelişmiştir²⁴.

Burada Ziya Gökalp'ın meşrutiyet dönemindeki Türkçü fikirlere olan etkisine yeniden dikkat çekmemiz gerekmektedir. Türkleşmek sadece tehlikelere karşı birleşmek değildir. Türkçülere göre Türk Milleti'nin vücut bulması sosyal bir inkılabın gerçekleşmesi demektir. Gökalp'e göre "Yeni Hayat"tır. Bu devrim çeşitli reformlara dayanır: Dinde yapılacak reform ile din karşısında hukuk ve ilim kaldırılacaktır. Nihayet, devlet demokrat milliyetperverlik ideolojisine dayanacaktır. Devletin vatan birliğine dayanması gerekir. Milliyetçilik, Türkçülere göre halkçılıktır. Milli kültürü bulmak için halka inmek gerekir. Deha halktır²⁵.

Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki Partisi içerisinde milliyetçiliği halkçılıkla birleştiren yeni bir anlayışı savundu. Yeni Mecmuası'nın 14 Mart 1918 tarihli nüshasında yayımlanan "Milliyetçilik ve Beynelmilecilik" (enternasyonalizm) başlıklı makalesinde "yaptığımız tetkikler içtimai tekâmülün muhtelif safhalarında daima halkçılıkla milliyetçiliğin beraber bulunduğunu, halka kıymet verilmediği zamanlarda milliyete de kıymet verilmediğini, bilakis halk kuvvetlenince milliyet fikrinin de aynı nisbette kuvvetlendiğini gösterdi. Demek ki halkçılıkla milliyetçilik arasında hiçbir tezat yoktur" demektedir. Zeki Sarıhan, Ziya Gökalp'in Birinci Dünya Savaşı yılları içerisinde sosyalizmden etkilendiği fikrini ileri sürmektedir²⁶. Ancak bu etkileşimi körü körüne bir hayranlık olarak algılamak yanlış olacaktır. Ziya Gökalp döneminde var olan fikir hareketlerini kendi süzgecinden geçirdikten sonra milli bir temele oturtmuştur.

Ziya Gökalp, Durkheim'in "kollektif bilinç" kavramını "tarihi maddeciliğin" sınıf çelişkisine karşı kullanmıştı. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz" sloganında belirginleşen "tesanütçülük" konunun başında da

²⁴ Z. SARINAY, s.200-201

²⁵ Tanık Zeki TUNAYA, Bulutlaşma Hareketleri, İstanbul, 1996, s.90. "İçtimaiyat ilmi de bize gösteriyor ki deha esasen halktır. Bir sanatkar, ancak halktan bedii zevkin tecelligâhı olduğundan dolayı dahi olabilir. Bizde dahi sanatkarların yetişmemesi, sanatkarlarımızın bedii zevklerini halkın canlı müzesinde almamaları dolayısıydır. Bizde şimdiye kadar halkın bediiyatına kim kıymet verdi? Eski Osmanlı güzideleri, koyutları eşek Türk diye tahkir ederdi. Anadolu şehirlileri de taşralı tabiri ile tezyif olunurdu. Ümmün halkı verilen unvan avanı kelimesinde ibaretti...Güzidelerin tamamıyla halka doğru gitmiş olmak için halkın içinde yaşayarak, ondan milli harsı tamamiyya almaları lazımdı. Bunun için yalnız bir çare vardı ki o da Türkçü gençlerin muallimle köylere gitmesidir. Yaşlı olanlarda hiç olmazsa Anadolu'nun iç şehirlerine gitmelidirler". Bkz. Z.GÖKALP, s.44-46.

²⁶ Zeki SARIHAN, "Halk Çağının Ürünü, Halkçılık Beyanamesi", Teori, Sayı: 107, (Aralık 1998), s.4.

belirtildiği üzere Gökalp'in batıdan etkilenecek ortaya çıkardığı bir kavram olarak halkçılığın fikri temellerinden birisini oluşturmuştu²⁷.

MİLLİ MÜCADELE'DE HALKÇILIK

Milli Mücadele yıllarına geldiğimizde halk ve halka doğru kavramlarının oldukça yoğunlaştığını görmekteyiz. Bunda Sovyet devriminin etkisi de bulunmakta idi. O yıllara kadar Türk aydınlarını çeken merkez esas olarak hala Fransız Devrimi'nin ilkeleri idi. 1918'den sonra gözler Bolşevik Rusya'ya çevrilmiştir. Bu devrimin önemli ölçüde etkisi ile Almanya, Avusturya ve Macaristan'da Cumhuriyet ilan edilmiş, Almanya ve Macaristan'da büyük halk ayaklanmaları olmuş, fakat bastırılmıştı. Hindistan ise tam anlamıyla kaynıyordu²⁸.

George S. Harris, Türkiye'de komünizmin kaynakları adlı eserinde Sovyet Devrimi'nin o zamanın Türkiye'sinde nasıl yankı bulduğunu şöyle açıklamaktadır: "Rus İhtilali, Türkiye'de Rusların genişleme gayelerinin sonucu olarak memnunlukla karşılandı. Bilhassa Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlaması ile Türklerden birçoğu, kendi ihtilalleri ile Bolşevik komşularının ihtilali arasında bir çeşit hısımlık bulmuştu. Türk aydınları, Rusya'daki tecrübeyi, endişe yerine yalnız dostça bir takdir ve sempati ile karşılamakla kalmamış, fakat o aşırı Türk milliyetçileri bile, sovyet tecrübesinden Türkiye'ye uygulanabilecek dersler alınabileceğine inanmak eğilimine kapılmışlardı"²⁹.

Doğudan gelen Bolşevik rüzgarının etkisi ile halkçılık fikirleri gerek İstanbul gerekse Anadolu basınında tartışılmaya başlanmıştı. Bazı gazeteler halkçılığı, Sovyet devriminin ilkeleri doğrultusunda açıklamaya çalışarak bu devrimin bayraktarlığını yapıyorlardı. Bazı gazeteler de, milliyetçilik fikirleri ile halkçılığı bir tutuyorlardı.

Dönemin gazete başlıklarından birkaç örnek verirsek:

İstanbul'da "Türk Dünyası" gazetesi, 27 Ağustos 1919: "Mesleğimiz Halkçılık ve milliyetçiliktir". Aynı gazetenin 30 Ağustos 1919 tarihli sayısında Kazım Nami (Duru) yazısı : "Halkçılığın Esası": 25 Eylül tarihli yayını "Halkçılık ne bekliyoruz? İstanbul'da yayımlanan "Büyük Mecmua"nın 2 Ekim 1919 tarihli Halide Edip'in yazısı: "Halka Doğru". Eskişehir'de yayımlanan "Ahrar Gazetesi"nin 7 Ekim 1919 tarihli sayısı: "İçtimai İnkılâp Halkçılık İlerliyor". Şefik Hüsnü'nün yönetiminde İstanbul'da yayımlanan "Kurtuluş" dergisinin 20 Ekim 1919 tarihli sayısında Falih Rıfkı: "Halka Doğru". Konya'da yayımlanan "Öğüt" gazetesinin 22 Haziran 1920 tarihli sayısı: "Halka Doğru". Adana'da 9

²⁷ Emre KONGAR, Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, İstanbul, 1998, s.47

²⁸ Z.SARILHAN, s.4.

²⁹ Dursun Ali AKBULUT, Albayrak Olayı, Erzurum, 1991, s.32.

Aralık 1921'de yayımlanan "Yeni Adana" gazetesi, başlığının altında "Halkçı Gazete" olduğunu belirtiyordu. Erzurum'da yayımlanan "Albayrak" gazetesi 13 Mayıs 1920 tarihli sayısında şu başlığı taşıyordu: "Halkçılık"³⁰.

Devletin havasını yansıtabilmek amacı ile "Albayrak Gazetesi" nin "Halkçılık" başlıklı Mithat Bey'in makalesinde şöyle diyordu:

"Halkçılık Cereyanı memlekete hakim olduktan sonra şüphesizdir ki, milletten çıkan teşriî kuvvetler bu gayeye hadim bulunacak kuvve-i icraiye ve idareyi yed-i zabtına geçirecektir.

Meclisler ve hükümetler avamı temsil ettikten sonra, mahalli idareler, belediyeler ve bütün umumi kuvvetler halkçıların eline geçecek, servetle takarrür eden sınıflar, ananeler bozulacak ve eskilik ruhu nihayet ölecektir.

Böylece avamcı idare artık mektepler hiçbir kayıt ve şarta tabi olmayacak ve bütün içtimai sınıflara bilâ ücret açık bulunacak ve mektepler yalnız talim ve terbiye ile değil, itâm ve infâk ile de mükellef olacaktır. Kendi kendine içtimai bir meslek takip edecek dereceye gelinceye kadar çocuklara umumi idareler tarafından baktırılacaktır. Aile yükü ortadan kalkacak, ebeveyn yalnız çocuk dünyaya getirmekle mükellef olacak, çocuk dünyaya gelir gelmez umumi irza'hanelere verilecek, oradan mekteplere ve doğrudan doğruya hayata intikal edecektir. Tahsilin umumileşmesi fikri tevafütünden mütehasıl sınıfları yekdiğerine yaklaştıracak ve tevhit edecektir.

Halkçılık devlet ve işlerine de nüfuz edecek, sermaye sahipleriyle sermayesiz sınıflar arasında yaşayış itibariyle büyük fark kaimayacak, muhtelif suretlerle zenginlerden alınacak vesait-i nakdiye sermayesizlerin istirahatine sarf olunacaktır. Demokrasinin gayesi dünyaya vesaitsiz, sermayesiz gelen efrâd-i beşerin esbab-ı istirahatini temin etmektir.

Bir sene evvel ki hakimiyeti alan hayali bugün tahakkuk etmiş bulunuyor. Büyük düşmanımız Rus Çarlığını yıktıktan sonra bütün âlemin mütecaviz kuvvetlerine bir durdurma emri vererek, İslamiyetin nuru imanından bir feyz almak, esir şarkın yamyamları, insanîyetin yuz karaları, Denikin irtica kuvvetinin Dokuzuncu ordusu olan Ermenileri çığnemek suretiyle hududumuza yaklaşmakta olan bu halâşkâr kuvveti halkımıza takdim eder ve selamlarız".

Mithat Bey'in devlet idaresi ve aile hayatı ile ilgili olarak yazdıkları Bolşevik prensiplerinden kaynaklanıyordu. Yönetimde ki düzenlemelerin yanında aile hayatına ait tatbikatın istediği hususlar ancak bir ihtilalle gerçekleşebilirdi. Makalenin yazıldığı dönem göz önüne alınırsa Ankara'da açılan BMM'nin halk adına idareye el koyduğunu bir sene öncesine kadar hayal olan halk hakimiyetinin fiilen tahakkuk ettiğini düşünüyordu³¹.

³⁰ Z.SARILIAN, s.4-5.

³¹ D.A.AKBULUT, s.39-40.

Mustafa Kemal Paşa ise halkçı düşüncelerin Bolşevikliğe eğilimli olduğu Milli Mücadele günlerinde, Doğu'da bu geniş ve güçlü yapılanmanın Anadolu'nun kurtuluşuna yapacağı desteği gözardı etmeden dostluk ilişkileri geliştirme çabasına giriyordu³².

Atatürk'ün Bolşeviklik üzerine birçok değerlendirmelerde bulunmuştur. O, demokrasi kavramını halkçılıkla birlikte ele almış ve incelemiştir. Afet İnan'a yazdırmış olduğu "Medeni Bilgiler El Kitabı" nda konuyu "Demokrasi'ye Muhalif Asri Cereyanlar" başlığı altında incelemiş ve şu fikirleri ortaya koymuştur.

"Bolşeviklik nazariyesinin Rusya'da tatbik olunan şekline bakalım; bütün Rus milleti içinden, amale, deniz ve kara kuvvetlerinden ibaret bir ekálliyet, iktisadi esaslara müstenit komünist partisi namı altında birleşerek bir diktatörlük meydana getirmişlerdir. Gayelerinde milli değildirler. Şahsi hürriyet ve musavvat tanımazlar. Halk hakimiyetine riayetleri yoktur. Dahilde ekseriyyeti; cebir ve tazyik ile, nokta-i nazarlarına itaate mecbur tutarlar; hariçte propaganda ve ihtilal teşkilatı ile bütün dünya milletlerine, kendi prensiplerini reşmile çatırlar.

Halbuki hükümet teşkilinden gaye, evvela ferdi hürriyetin teminidir. Bolşevik tarzı hükümetinde istibdât mahiyeti görülmektedir. Bir cemiyeti, bir kısım insanların nokta-i nazarlarının, zorla, esiri ve zebunu yaşatmak şekline tabi ve makul bir hükümet sistemi nazariyla bakılmaz" demektedir³³.

23 Nisan 1920'de açılan BMM'i 1 nolu kararı ile kendi kuruluşunu düzenlemiştir. Meclis'in üyeleri Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihli bildirisi üzerine seçimle üyelik hakkı kazananlar ile İstanbul Meclis-i Mebusan'ının Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye katılan üyelerinden teşekkül etmekte idi³⁴.

24 Nisan'da Meclis'te Mustafa Kemal'in sunduğu bir önerge kabul edildi³⁵. Mustafa Kemal Paşa, "Nutuk" ta bahsedilen önergede asıl maksadını gizli tuttuğunu amacının millî hakimiyet temeline dayanan "halk hükümeti" olduğunu bunun da Cumhuriyet anlamına geldiğini ifade etmiştir. Ona göre böyle bir hükümetin kurulmasında ana ilke, kuvvetler birliği teorisi idi. Zaman geçtikçe bu ilkelerin taşıdığı kavramlar anlaşılmaya başlandı. İşte o zaman tartışmalar ve olaylar birbirini kovaladı³⁶.

"Halk Hükümeti" terimi Mustafa Kemal Paşa'nın BMM'nin açışından önce Türk aydınlarının düşüncesinde olan bir kavramdır. Bunun en belirgin örneği Erzurum'da karşımıza çıkmaktadır. 14 Aralık 1919 tarihli "Albayrak" gazetesinde konu ile ilgili olarak şu bilgi bulunmaktadır:

³² Suna KILIÇ, Türk Devrim Tarihi, İstanbul, 1982, s.95

³³ A.AFET İNAN, Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara, 1988, s.40

³⁴ Hamza EROĞLU, Atatürk ve Cumhuriyet, BTY, s.28.

³⁵ Utkan KOCATÜRK, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1988, s.155.

³⁶ Kemal ATATÜRK, Nutuk, Ankara, 1994, s. 300-301.

"Bu badireden vatanımızı kurtarmış olduğumuz haide çıkarmaya muvaffak olunca, hepimize teveccüh eden ilk vazife, şüphesiz burafarın da artık insanı esaslar, içtimai vaziyetlerin doğurduğu hukuki şekiller ile idaresini temine çalışmak olacaktır. Şarki Anadolu'nun halkı da...idareye iştirak etmeli ve her vilayet kendi kendini idareye başlmalıdır. Bu tabii ve hukuki yollarla yürümek memleketin, halkın saadet ve hürriyetini temine gayret etmek ve vaziyet-i içtimaiye ve iktisadiyenin doğuracağı şeki-i idareyi kabul eylemek en makul hareket olur zannındayız". Bu yazı yazıldığı sırada ortada Heyet-i Temsiliye bulunmaktadır. İstanbul'un hukuki ve siyasi varlığı Anadolu'ca tanınmaktadır. Dursun Ali Akbulut yapmış olduğu değerlendirmede Erzurum'daki Halk Hükümeti kurma girişimini kasdi bir hareket olarak görmemektedir. Ona göre hareketin fikri kaynakları daha eskiye gitmektedir. Uygulama zamanın da Ankara Hükümeti dönemine rastlamış olması yine ona göre Halk Hükümeti kurma düşüncesi açısından büyük bir şanssızlıktır³⁷.

Meclis açıldıktan sonra Sovyet kaynaklı fikirler Ankara'da yayılmaya başladı. Bu fikirler kısa sürede örgütlenmek için en küçük bir fırsatı dahi değerlendirmek için zaman kaybetmiyorlardı. Bunlardan birisi de Ankara'da kurulan ve başlangıçta amacı farklı olan "Yeşil Ordu" Cemiyeti idi. Cemiyet, gizli bir şekilde teşekkül etmiş ve hükümete müracaat etmeden 1920'nin Mayıs ayında kurulmuştu³⁸. Kuruluşu gizli tutulmasına rağmen olaylar Mustafa Kemal Paşa da haberdar edilmişti³⁹.

Yeşil Ordu'nun ilk kuruluş gayesi, İstanbul Hükümeti'ni temsil etmiş olan Damat Ferit Paşa'nın İngilizlerin teşviki ile kurduğu ve milli kurtuluş hareketini içten yıkmak için faaliyete geçirdiği "Cemiyet-i Ahmediye'nin menfi ve zararlı tekliflerine mukabil, halka gerçekleri anlatmak ve onları Milli Mücadele'nin zaruretine inandırmaktı⁴⁰. Cemiyet-i Ahmediye yapmış olduğu propaganda çalışmalarında Ankara'yı Bolşeviklikle suçlamakta idi. Onlara göre Mustafa Kemal ve arkadaşları dinsizdi. Bu sırada Meclis düzenli ordunun kurulması çalışmaları ile ilgileniyordu. Bu tür suçlamalar yapılan çalışmaları sekteye uğratmakta idi. Yeşil Ordu işte bu dayanaksız propagandalara karşılık vermek amacı ile kurulmuştu⁴¹.

³⁷ D.A.AKBULUT, s.46.

³⁸ "Cemiyetin Merkezi Umumisini oluşturan üyeler şunlardır: Tokat Mebusu Nazım, İzmir Mebusu Yunus Nadi, Bursa Mebusu Şeyh Servet, Saruhan Mebusu Reşit 'Çerkez Ethem'in abisi', Bursa Mebusu Muhiittin Bana, İzmit Mebusu Hamdi Namık, Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya, Eskişehir Mebusu Hüseyin Sami, Eskişehir Mebusu İyup Sabri, İzmit Mebusu Sırrı, Kozan Mebusu Mustafa Cantekin, Maliye Vekili Hakkı Behçet ve Sıhhiye Vekili Adnan Bey". Bkz. Mustafa YILMAZ, Milli Mücadele'de Yeşil Ordu, Ankara, 1987, s.80.

³⁹ Yeşil Ordu teşkilatının ilk kurucuları arasında bulunan yakın arkadaşlar, sırf bana yardım maksadıyla ve benim ayrıca yormamak düşüncesi ile, kendileri teşebbüse geçerek çalışmayı uygun görmüşler. Bana yalnız yararlı bir iş yapacaklarını söyleyerek kısaca bu teşebbüsten söz etmişlerdi". Bkz. K.ATATÜRK, s.320.

⁴⁰ A. SAYILGAN, s.157.

⁴¹ M. YILMAZ, s.78.

Mustafa Yılmaz "Yeşil Ordu" adlı eserinde, "Cemiyetin amacı, aleyhte propagandaları bertaraf etmek ve Bolşevikliğin İslamlığının uygulamasından başka bir şey olmadığını anlatmaktır" demektedir⁴².

Anlaşılan Ankara Hükümeti'nin Sovyetlerle yakınlaşması bir taraftan Halk Hükümeti taraftarlarının çalışmalarını hızlandırırken diğer taraftan da Ankara'nın Bolşeviklikle suçlanmasına sebep olmakta idi.

Yeşil Ordu, bir müddet sonra amacından sapmış ve bir ihtilal cemiyeti haline dönüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta "...Faaliyete geçmiş olan teşkilat, yalnızca milli müfrezeler oluşturmak gibi sınırlı bir alandan çıkmış ve çok genel bir amaca yöncülmüştü"⁴³ diyerek cemiyetin tehlikeli bir boyuta ulaştığını ve zararlı amaçlara yöneldiğini ifade etmiştir.

Cemiyet Haziran ayının ortalarından itibaren Yeşil Ordu mensuplarını çeşitli talimatnamelerle çalışmalarını hızlandırdı. Yeşil Ordu'nun fikri yapısı İslam Sosyalizm'inden başka bir şey değildi⁴⁴.

Kısa zamanda genişleyen Yeşil Ordu Cemiyeti, Bolşevik fikirlerle birlikte Halkçı söylemleri de beraberinde getiriyordu. Nizamnamesinde ve talimatnameerde "Asya Halk İttihadı", "Asya Halklarının samimi bir birliğine ulaşmayı" gaye ediniyordu. Yeşil Ordu, ne işçi hareketi, ne de geniş halk kitlelerine hitap eden bir teşekkül olamamıştır. Devrin şartları gereği doğmuş ve İslamiyetle Sosyalizmi bağdaştırmaya yönelik çabalarda bulunmuştur⁴⁵.

Cemiyete Çerkez Ethem'in girişi olaya farklı bir boyut kazandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa "Nutuk" ta "Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik Bey'in müfrezelerinin bütün adanları Yeşil Ordu'nun adeta temelini oluşturmuşlardır" diyerek Cemiyetin kısa sürede genişleyişinin de bu katılım doğrultusunda hızlandığını ifade etmiştir⁴⁶.

Çerkez Ethem hatıralarında bu iddiaları reddederek şu açıklamayı yapmaktadır: "Hakikat nedir, bilmiyorum. Bilmemede imkân yoktur. Fakat benim katıyetle söyleyeceğim şudur ki, ben, Yeşil Ordu'nun hiçbir safhası ile katıyyen alakadar olmadım. Ağabeylerimden Tevfik Bey'in de hiçbir siyasi hareketin içinde olduğu söylenemez...Fakat ben şahsım ve kuvvetlerim namına katıyetle diyeceğim ki, resmi, hususi, aşikâr, gizli bir teşkilat ve cemiyete dahil olmadım ve olmadık. Ankara'da o tarihlerde asiler şehrin kapısında iken o kadar muhtelif nokta-i nazar vardı ki bunlardan birisine intisap için ne

⁴² M.YILMAZ, s.79

⁴³ KATATÜRK, s.320.

⁴⁴ Cemiyetin ileri gelenlerinden Hakkı Behiç Bey, "...Garbın memleketimizi yok etme siyaseti karşısında Şark'a ve Rus inkılabına yaklaşmakta memleket için büyük bir ümid-i Necat görmüştüm. Müslüman aleminde Rus inkılabını tadilen vücuda getirilecek bir sosyalist ittihadı fikrine bağlıydım. Bu fikrimi Mustafa Kemal Paşaya da açmışım. Paşa, taraftar görünmüştü. Memleket dahilinde Rus Bolşevizmine muvazi bir cereyan hazırlamaya başlamıştık" demektedir. Bkz. M.YILMAZ, s.97.

⁴⁵ M.YILMAZ, s.106.

⁴⁶ KATATÜRK, s.320

vakit, ne imkân bulabildim. Zaten kendimi de şahsen bu gibi siyaset mevzularına lâyük görmedim. Ben münhasıran Millet Meclisi'ni ve Hükümeti koruma hizmetinde bulundum"⁴⁷.

Mustafa Kemal Paşa, cemiyetin zararlı faaliyetlerini öğrendikten sonra bu kuruluşu ortadan kaldırmak için harekete geçti. Cemiyetin Genel Sekreteri Hakkı Behiç Bey⁴⁸, bunun başaramayacağını çünkü hareketin tahmin edilenden daha fazla yayıldığını ifade etti⁴⁹. Alınan tedbirler sonucunda cemiyet, 1920 sonbaharında faaliyetlerine son verdi⁵⁰.

1920 yılının yaz aylarında Yeşil Ordu faaliyetlerini sürdürürken, Meclis'te ortaya atılan programlardan birisi de "Mesleki Temsil Programı"dır. Mesleki Temsil Programı'nı hazırlayan Kör Ali İhsan Bey (İloğlu) idi. O, ideal cemiyeti, istihsale bağlı insan topluluklarının politik devlet nüfuzu dışında serbestçe kendilerini idare etmesinde görüyordu. Parlamentonun kanun yapma ve devlet masraflarına vatandaşlarını iştirak etme şeklini tayin etme fonksiyonunun, parlamentonun teşekkülüne göre, devletin umumi gelirlerini vilayetlere taksim etme halini aldığı söyler. Ona göre parlamento, devlet gelirini vilayetlere taksim etme işi ile uğraşmadığına göre, mevcut mebusların vaziyete zorlaşmakta ve durumlarını muhafaza için rakiplerine çirkef atma yolunu tuttuklarını öne sürmektedir. Bunu önlemek için ferdi temsil (vilayetlerin temsili) yerine menfaatlerin temsili (mesleklerin temsili) yoluna gidilmesini öne sürer. Bu vaziyette mebuslar, Ankara mebusu, İzmir mebusu şeklinde olmayacak, şoförler mebusu, marangozlar mebusu, vs şeklinde olacaktı. "Meslek-i Temsil Programı" 11 Ekim 1920'de Yeni Gün gazetesinde yayımlandı. Programda; "İmparatorluğa çöküşüne sebep olan ortadan kaldırarak yeni bir Türkiye tesis edebilmek için yalnız bir çare vardır ki, o da idareyi halk idaresi şekline tebdil ve idarenin tanziminde halkın iktisadi ihtiyaçlarını rehber ittihaz eylemektir" denilmekte idi⁵¹.

Bu fikrin ortaya çıkmasından sonra en büyük destekçilerinden birisi Muhittin Bey (Birgen) olmuştur. Ona göre "Halkçılık demek, bütün siyasetin iki muhtelif noktadan geçerek bir hedef noktasında birleşecek tarzda yürütülmesi demektir. Bu iki noktadan biri siyasi ve hukuki, diğeri ise iktisadidir. Birgen, Sosyalizmin olduğu kadar, demokrasinin de esasen halk egemenliğine, halk iktisadına bağlamakta ve sosyalizmin halkın haklarını bütün

⁴⁷ Cemal KUFAY, Çerkez Ethem Dosyası. İstanbul, 1989, s.289-292.

⁴⁸ "İttihatçı, TBMM açıldıktan sonra kurulan ilk geçici hükümette Maliye Bakanı olarak görevlendirildi (25 Nisan 1920). İçişleri Bakanı Sami Bey'in istifası üzerine aynı bakanlığa seçildi. Ancak kısa bir süre sonra istifa etmek zorunda kaldı (7 Ağustos 1920). Hakkı Behiç, Yeşil Ordu Cemiyeti üyeleri arasında yer alarak Mustafa Kemal ve arkadaşlarının aleyhinde çalışmaya başladı. Halide Edip Onun için 'İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin idealist üyelerinden birisidir. Türklüğe çok bağlı olmakla birlikte sınıf ve din gibi şeylerin aleyhinde idi. Çerkez Ethem'i Yeşil Ordu Cemiyeti'ne kazandıranların başında yer almıştı" değerlendirilmesinde bulunmuştur. Bkz. Ekrem UYKUCU, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, s.197-198.

⁴⁹ K.ATATÜRK, s.322.

⁵⁰ M.YILMAZ, s.117.

⁵¹ Zeki ARIKAN, Tarihimiz Ve Cumhuriyet, Muhittin Birgen. İstanbul, 1997, s.27-28.

hakların üzerinde gördüğünü ifade etmektedir. Demokrasi de halkın haklarını inkâr etmemekte ve halk iktisadiyatının fert iktisadiyatıyla kaim olduğunu iddia etmektedir"⁵².

Anlaşılabacağı üzere Meclis'in açılışından sonra Halkçılık, her ne şekilde anlaşılırsa anlaşılın gündemdeki yerini almıştır. İhsan Güneş, "Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı" isimli eserinde, Sovyet kaynaklı fikirlerin etkisi altındaki milletvekillerinin Anadolu'da da bu düzene benzer bir düzenin kurulması inancını savunduklarını, ancak işin bu şekle gelmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın da katkısı olduğunu ifade etmektedir. Onun, "kuvvetin, kudretin, hakimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesini" öngören halkçılık yanlısı olması ve "bizim nokta-i nazarımız halkçılıktır" diyerek, TBMM Hükümeti'nin ideolojisini açıkça ortaya koyması, İhsan Güneş'e göre; bu milletvekillerinin halkçılık düşüncesi çerçevesinde örgütlenmelerini gerektirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu açıklamalarından kısa bir süre sonra Meclis'te yeni bir halk hükümetinin kurulması için çalışan büyük bir grubun halkçı ilkeleri taşıyan bir yasa önerisi hazırlamakta olduğu görülmüştür⁵³.

Kuruluşundan itibaren Yeşil Ordu'nun devamı olarak gösterilen Halk Zümresi aslında, cemiyetten ayrı bir kuruluş olmayıp, onun Meclis grubu niteliğinde idi. Haik Zümresi 1920 yazı sonunda oluşmaya başlamıştı⁵⁴.

Yunus Nadi, 8 Eylül 1920 tarihli yazısında zümrenin kuruluş nedenini şöyle açıklamıştır: "Halk Zümresi memlekette bilâkayduşart halkı hakim kılmak, asrın icabına ve halkın ihtiyacına göre muktezi tecceddüdat ve tesisat temin etmek, islâmiyet'in kutsi esasatına istinat ederek asrı saadeddeki samimiye-i müşterekeyi îadeye çalışmak gibi büyük ve ulu gayeler takip etmek üzere kurulmuştur. 60-70 kişiden oluşan ve Meclis'te bir ihtiyacın ifadesi olarak" doğan Halk Zümresi'nin siyasi programı da yayınlanmıştır⁵⁵.

8 Eylül 1920'de yayınlanan programda şura sistemini öngören grup, yine İslam Sosyalizmi'ni savunmaktadır. Programdaki bazı görüşler şunlardır:

- Memlekette kayıtsız şartsız halkı egemen kılmak üzere Halk Zümresi kurulmuştur.
- Zümre yolunu hak yolu, Allah yolu bilir.
- Zümre'nin esas mesleği, halkın genel refahını sağlamaya yöneliktir.
- Arazi devlete aittir ve devlet topraksızlara parasız arazi verir.

Diğer taraftan "şuralar" sistemi ve halk mahkemeleri ile Sovyetlerin dış desteği sağlamaya çalışılmıştır. İttihatçılar, Ziya Gökalp'in ideolojik sentezi durumundaki "dayanışmacı" halkçılık anlayışının kalıntılarını, şuraların seçiminde "mesleki temsil" esasına yer vermek suretiyle sürdürmekte, ayrıca önerilen şuralar sisteminin mahalli eşrafın çıkarları ile çelişmeyen bir yapı kazanmasını amaçlamaktadır⁵⁶. Halkçı faaliyetlerin

⁵² Z. ARIKAN, s.32.

⁵³ İhsan GÜNEŞ, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı, Ankara, 1997, s.153- 154.

⁵⁴ M. YILMAZ, s.122.

⁵⁵ İ. GÜNEŞ, s.155.

⁵⁶ S. ÇELİK, s.25.

1920'nin yaz ve sonbaharında gittikçe yaygınlaşmasının sebeplerinden birisi de Bakü'da yapılacak olan Doğu Halkları Kongresi için Anadolu'da yapılan hazırlıklardır.

Mustafa Suphi, kendi adamlarından Süleyman Sami, Salih Zeki ve Baha Ali'yi Anadolu'ya göndererek Türkiye'den de delege katılımını sağlamaya çalışmıştır. Ağustos başında Erzurum'a gelen Salih Zeki Bey, hem Kâzım Karabekir ile hem de Albayrakçılarla görüşmüştür. Cevat Bey'in Bakü'da hem Doğu Halkları Kongresi'ne hem de Türkiye Komünist Teşkilatı'nın kongresine katılmasında bu ziyaretin etkisinin olması ihtimal dahilindedir. Ankara'ya giden Süleyman Sami Bey'de Ankara ve Eskişehir'de bulunan komünist guruplarla irtibata geçmiş ve onları kongreye davet etmiştir. Türkiye'de Sovyet kökenli Halkçılık düşünceleri çerçevesinde gelişen Komünist faaliyetleri yakından izleyen Ankara Hükümeti'nin Bakü'da yapılacak kongrelere Türkiye'deki komünist gruplardan kimsenin gitmemesi için tedbirler almıştır. Ancak yine de Anadolu'dan ferdi olarak katılımlar gerçekleşmiştir⁵⁷.

Mustafa Kemal Paşa bu dönemde yeri geldikçe halkçılık ile ilgili görüşlerini ifade etmiştir. 12 Temmuz 1920'de Meclis'te yapmış olduğu bir konuşmada Halkçılıktan demokrasiyi kastettiğini şöyle ifade etmektedir. "Sanırım bugün varlığımızın temel niteliği, ulusumuzun genel eğilimini ispatlamıştır. Bu, halkçılıktır, halk hükümetidir. Hükümetlerin, halkın eline geçmesidir. Yönetimi halka teslim etmek için uğraşalım". Mustafa Kemal Paşa, 14 Ağustos 1920'de ilkelerinin sosyalistçe olmadığını bunları kabul ettirmeyi hiç düşünmediğini ve bu yolda hiç girişimde bulunmadığını; temelde düşünülürse görüşlerinin halkçılık olduğunu belirterek şöyle bir sonuca varır: "Görüştüğümüz kuvvetin, gücün, egemenliğin, yönetimin, doğrucu halka verilmesidir. Halkın elinde bulundurulmasıdır"⁵⁸.

1920 yılında Halkçı düşünceleri içerisinde barındıran başka oluşumlarda olmuştur. Bunlardan birisi de Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan Resmi Türkiye Komünist partisidir. Parti'nin kuruluşu pragmatik bir düşünceye dayanıyordu. Meclis içerisinde ve dışarısında giderek gelişen sol hareketleri bastırmanın o günün şartları gereği yanlış anlaşılabilirdiği düşünülmekte idi. Mustafa Kemal Paşa, "biz hariçten gelecek herhangi bir telkine uyarak değil fakat, kendi bünyemizi gözönüne alarak icabediyorsa fırkayı kendimiz kurabiliriz" demişti⁵⁹.

Hükümet bir genelge yayınlarak, resmi Türkiye Komünist Fırkasını 18 Ekim 1920'de kurduğunu ilan etmiştir. Partinin Genel Merkezi dışında Fevzi, Ali Fuat, Kazım Paşalarla, Refet ve İsmet Beylerde gizli olarak bu partinin içerisinde bulunuyordu. Bunların dışında, Tefik Rüştü, Mahmut Esat, Yunus Nadi, Kılıç Ali, Hakkı Behiç Beylerde kurucuları arasında idi⁶⁰.

Resmi Türkiye Komünist Partisi topu topu üç ay yaşadıktan sonra siyasi ömrünü tamamlamıştır. Çerkez Ethem'in isyanı ve onu izleyen tasfiye olaylarından sonra "ulusçu"

⁵⁷ Yavuz ASLAN, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Ankara, 1997, s.214- 215.

⁵⁸ Cevat ERİKAN, Atatürkçülük, Ankara, 1974, s.224.

⁵⁹ M.YILMAZ, 134.

⁶⁰ Doğu ERGİL, Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi, Ankara, 1981, s.363-365.

yönetimin izlediği Anadolu'da solu yoketme kampanyası içinde bu parti de silinip gitmiştir⁶¹.

Halkçılıkla ilgili olarak BMM'nde yapılan atılımlardan birisi de Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun temelini oluşturan "Halkçılık Beyannamesidir. Bu beyanname yukarıda da belirttiğimiz gibi sol kaynaklı halkçı düşüncelerin yaygın olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır.

Hükümetin siyasi bir programı olmadığı yolunda yapılan eleştirileri engellemek ve Halk zümresinin önüne geçmek amacı ile Hükümet, 13 Eylül 1920'de, yani Halk Zümresi'nin siyasi programını yayınından 5 gün sonra, Halkçılık Beyannamesini hazırlayarak aynı gün Meclis'e sunmuştur. Zabıt Ceridesi'nin bölüm başlıkları arasında bu önerge "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası" olarak geçmektedir. Gerçektende BMM'nin bir anayasası yoktur. 1876 Anayasası BMM'nin anayasası olarak görünmektedir. İşte ilk anayasamızın temelini bu Halkçılık Beyannamesi oluşturmaktadır⁶². Bir anayasa taslağı olmakla birlikte içeriği bakımından yer yer bir hükümet programı niteliğinde idi⁶³.

"Maksat ve meslek", "Mevdaddı Esasiye" ve "idare" başlıklı üç kısımdan oluşan "Halkçılık Programında" önemli görünen başlıca noktalar şöyle özetlenebilir:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin amacı bağımsızlığı sağlamak, hilafet ve saltanatı kurtarmak ve halkı emperyalizm ve kapitalizmin tahakküm ve zulmünden tahlis ederek idare ve hakimiyetinin hakiki sahibi kılmaktır.

İkinci amaç, halkın refahını sağlamak ve bütün toplumsal işlerde asrın icabına ve halkın hakiki ihtiyacına göre muktazi teceddüd ve tesisatı vücuda getirmektir.

Programın 5.maddesinde padişahın ve halifenin kurtuluşundan sonra kavanini esasiye dairesinde yerini alacağı belirtilmekte; 6.maddede hakimiyet bilakayduşart milletindir. Usulü idare, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir, denilmektedir. Bu esaslar çerçevesinde yasama ve yürütme yetkilerinin de BMM'de toplandığı kabul edilmektedir.

4.maddeye encümeni mahsus bir cümlede bulunarak meslek-i temsil esasına yer verilmiş ve halkın kendi mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesinin en yetkin yolunun mesleki temsil olduğu ifade edilmiş bu da Meclis'te tartışmalara sebep olmuştur.

Mustafa Kemal, meslek-i temsil esasının savunulması sırasında ortaya konulan radikal demokrasi düşünceleri karşısında hep olumsuz bir tavır almış ve esasen kendi programında yer vermediği bu ilkenin benimsenmemesini istemiştir. Onun düşüncelerinde aydın ile halk arasındaki kopukluğun giderilmesinin ifadesi olarak yansımıştır⁶⁴.

⁶¹ D.ERGİL, s.369.

⁶² Z.SARIFHAN, s.9-10.

⁶³ Bülent TANÖR, Osmanlı-Türk Anayasal, Gelişmeleri, İstanbul, 1996, s.189.

⁶⁴ L.KÖKER, s.140-143. "Dördüncü madde halkın içinde bulunduğu yoksulluk ve sefalet nedenlerini ortadan kaldırarak toprak, eğitim, adliye, maliye, iktisat gibi çağın gereğine ve halkın gerçek ihtiyaçlarına göre gerekli olan kuruluşları ve yenilikleri yaratmayı başlıca görev bildiğini anlatmaktadır. "ancak" diye başlayan devamında ise, bu çalışmalarını yaparken milletin birlik ve dayanışmasını bozmaktan, savunma ve savaşa kudretini zayıflatmaktan özellikle kaçınacağı belirtilmektedir. Böylelikle yapılacak reformların bir

Halkçılık Beyannamesinin daha sonraki maddelerinde; "Türkiye Halk Hükümeti'nin BMM tarafından yönetileceği Meclis'in iller halkı tarafından seçileceği her elli bin nüfusa bir milletvekili düşeceği, seçimlerin iki yılda bir yapılacağı ifade edilmiştir. 18-23.maddeler, yönetimi düzenlemektedir. Bunlar idare teşkilatının iller, ilçeler ve bucaklar biçiminde bölüneceğini, illerin muhtariyete sahip olacağı bazı genel işlerin dışında eğitim, sağlık, iktisat, tarım, ulaştırma ve yardım toplama işlerinin kanunlar dahilinde ilin yetkisi içinde olduğu, yılda iki ay toplanacak olan il meclislerinin beş bin nüfusta bir üye olmak üzere il halkınca seçileceği, bunların bir dâimi kurul oluşturacağı, illerin hükümet tarafından atanmış valiler tarafından idare olunacağını ilçelerinde kaymakamlar tarafından idare olunacağı ifade edilmiştir.

24. ve 29.maddeler nahiyeleri anlatmaktadır. 30 ve 31.maddeler genel müfettişliği tanımlamaktadır"⁶⁵

18 Eylül 1920'de Meclis Genel Kurulu'na sunulan bu metin 1921 Anayasası için ilk somut adım idi. BMM'nde metnin hukuki niteliği ve içeriği tartışma konusu oldu. Bunun bir yasa tasarısını yoksa bir hükümet programı mı olduğu soruları haklı olarak ortaya atıldı. Sonunda belge her şubeden seçilen üçer kişiden kurulu Encümen-i Mahsus adlı özel ve geçici komisyona gönderildi. Komisyon raporunu hazırladı ve iki ay sürecek olan tartışmalar başladı⁶⁶.

Sonuçta komisyon Halkçılık programının ilk dört maddesini ayrı bir beyanname halinde hazırladı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi tartışılan konulardan birisi mesleki temsil esası idi. Bu Halkçılık ilkesinin bir gereği olarak savunulmuştu. Buna karşı çıkanlar ise özellikle bu sistemin uygulanma gücünün bulunmadığını işaret ederek mesleki temsilin esnaf ve benzeri tabakaların siyasi bakımdan yetersiz mensuplarına ya da yerel nüfus sahiplerine mecliste etkinlik vereceği vurgulanmıştır. Sonuçta mesleki temsil reddedilmiş, genel siyasal temsil üzerinde çoğunluk sağlanmıştır. İkinci önemli tartışma konusu seçimlerin tek dereceli olup olmamasıydı. Encümen tasarısında halkın doğrudan doğruya seçme hakkını kullanılacağı belirtilmekte tek dereceli seçime yer verilmişti. Mesleki temsille birlikte bu hükümde reddolundu ve seçimlerin iki dereceliliğinin sürmesine çoğunlukla karar verildi. Bundan başka Tunalı Hilmi Bey'in birazda Rusya'daki uygulamadan esinlenerek önerdiği "Şura'dan şura'ya seçim" (köy, nahiyeye ve vilayet şuraları kademeleri) usulü de, "eşraf meclisi" ne yol açacağı endişesi başta olmak üzere sakıncalı bulunup reddolundu. Kabul görmeyen iki demokratik öneri de halk oylaması (referandum) ve halkın kanun teklif etme hakkının tanınması yolundaki önerge idi⁶⁷.

ıç savaşa yol açabileceği, bunun da bağımsızlık savaşını zaafa uğratacağı kaygısı dile getirilmektedir. Hükümet bu iki ihtiyacı dengeleyecektir. Yine tek paragraflık 4.maddenin devamında, hükümetin siyasal ve toplumsal ilkelerini milletin ruhundan almaya önem verdiği bu ilkelerin uygulanmasında milletın eğilim ve gerçek ihtiyaçlarını göz önünde bulunduracağı belirtilmektedir. Bu cümleler sovyet idare biçiminin reddedildiği anlamına gelmektedir". Z.SARİHAN, s.10-11.

⁶⁵ Z.SARİHAN, s.11.

⁶⁶ B.TANÖR, s.189.

⁶⁷ B.TANÖR, s.191.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1921'de yaptığı bir konuşmada "Siyaset-i dahiliyemizde şiarımız olan halkçılık, yani milleti bizzat kendi mukadderatına hakim kılmak esası Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzla tesbit edilmiştir"⁶⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın demokrasi isteğindeki içtenliğini 1 Aralık 1921'de Meclis'te yapmış olduğu konuşmada da görülür. Türk Hükümeti'nin, okunan kitaplarda sözü edilen hükümetlerden hangisine benzediği sorusuna şöyle cevap verir:

"Efendiler, bizim hükümetimiz demokratik bir hükümet değildir, sosyalist hükümet değildir. Gerçekten, kitaplarda görülen hükümetlerin bilimsel niteliği bakımından, hiçbirine benzemeyen bir hükümettir. Ama milli egemenliği, milli iradeyi biricik ortaya koyan bir hükümettir...Toplumsal görüşüyle bizim hükümetimizin adını koymak gerekirse halk hükümeti deriz. Temel örgütler Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun birinciye dördüncüye dek olan maddeleri hükümetin ne olduğunu, kimin eliyle yönetildiğini, yöneten kurulun güç ve yetkisini açıklamıştır. Şekil ve çehresi saptanmıştır. Ama toplumsal öğreti bakımından düşündüğümüz zaman, biz yaşamını, bağımsızlığını kurtarmak için çabalayan emekçileriz (Erbab-ı Say). Zavallı bir halkız...Kurtulmak için çalışan ve çalışma yükümünde olan bir halkız. Bu yüzden herbirimizin hakkı vardır. Yetkisi vardır. Ama çalışma aracılığı ile bu hakkı kazanırız. Yoksa arka üstü yatmak ve yaşamını çalışmaktan sıyrılmış olarak geçirmek isteyen insanların bizim toplumumuz içinde yeri yoktur. Öyleyse şöyle diyelim, Halkçılık, toplumsal düzenini; çalışmaya, hukukuna dayatmak isteyen toplumsal bir öğretilerdir"⁶⁹.

Anlaşılabacağı üzere halkçılık tartışmalarının siyasal gündeminde en canlı kaldığı dönem, Milli Mücadele yıllarıdır. Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele ve cumhuriyetin ilk yıllarını kapsayan halkçılığın birinci aşamasında, onu "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ve "halkın kendi mukadderatına bizzat ve bilfiil sahip olması" şeklinde formüle edecektir. Bunun yanı sıra o dönemin siyasal havası içerisinde halkçılığın, Milli Mücadele'yi destekleyen siyasal gruplar tarafından da kullanıldığını ve Ankara'da, savaşı idare etmekte olan iktidar grubunca, halkçılığa çeşitli işlevler yüklendiğini görüyoruz⁷⁰.

Baskın Oran bu işlevleri şöyle sıralamaktadır: "Birincisi, halkçılık, milli egemenliğin eşrafı tatmin eden bir tamamlayıcısıdır. Çok güç koşullar altında verilen bir Kurtuluş Savaşını çok güç koşullarda, az maaş alarak, çok çalışarak yürütmeye çalışan Meclis'teki halk temsilcileri, yani eşraf ve hocalar, kendileri ile farklı kökenden gelip farklı kafa taşıyan seçkinlerin, memur kadrolarını şişirmek üzere İstanbul'dan gelen seçkinlere iş bulmalarına karşı çıkmaktadır. "Gelenlerin hepsi hazır yiyci" sloganı ile belirlenen bu tutum karşısında memur kadrolarının artırılmaması, bürokratların atanmayla değil seçimle getirilmesi gibi antibürokratik halkçı önlemler alınarak Meclis'in eşraf kanadının tepkisi giderilmeye çalışılmıştır. İstanbul'dan gelenler yazar-çizer takımı, yani aydınlar olup, gerçekten Kurtuluş Savaşı'na maddi katkı yapabilecek türden değillerdir. Ne asker olarak

⁶⁸ Arı İNAN, Düşünceleriyle Atatürk, Ankara, 1991, s.76.

⁶⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I. Ankara, 1997, s.211; C.ERİKAN, s.225-226

⁷⁰ S.ÇELİK, s.21.

cephede işe yaramakta, ne de terzilik, ayakkabıcılık gibi o günlerde çok gerekli olan becerilere sahip bulunmaktadırlar. Demek ki halkçılığın birinci işlevi, seçkinlere karşı eşrafı yatıştırmak olmuştur. İkinci olarak halkçılık dış ilişkilerle ilgili bir işlevde görmüştür. Her ne kadar Sovyetlerin esas amacı Anadolu'da emperyalistlerin yenilmesi olup, sol akımın ezilmesi pahasına Kemalistlere yardım devam edecek ise de, sol içerikli bir rejimin bulunması bu ülkeden yardım almayı kolaylaştıracaktır.

Üçüncüsü, halkçılık seçkinler tarafından, ilk kez gereksinmelerini yönetime yansıtma olanağı bulan halk kitleleri ile eşrafın omzu üzerinden daha doğrudan bir ilişkiye geçmek için kullanılmak istenmiştir.

Özet olarak: Nasıl milli egemenlik kavramı sayesinde Kurtuluş Savaşı'na eşrafın seçkinlerle ittifak edip, malı ve parası ile katılması sağlanmışsa, halkçılık kavramı ile de halkın kanı ve canı ile katılması sağlanmak istenmiştir⁷¹.

İşte bu çerçeve içerisinde halkçılığın siyasal gündemde en canlı kaldığı dönem Kurtuluş Savaşı yılları olmuştur.

Milli Mücadele sonrasında iktidarın dayanmak istediği iç ve dış güçler dengesinde önemli değişiklikler olacak, halkçılık ideolojisinden beklenen işlevler değişecek, onu yeni yorumlara uğratacaktır⁷².

MİLLİ MÜCADELE SONRASI HALKÇILIK

Atatürk devrimlerinin Altı Ok ile simgelenen ilkelerinden biri olarak görülen halkçılık, laiklik dışında aslında bütün öbür ilkelerin özünü ve ana kaynağını oluşturan, ancak anlatımında, içeriği tam anlamı ile belirtilmeyen özgün bir dünya görüşüdür. Bu ilke, Türkiye Cumhuriyeti'nde bireyler arası eşitliklerin özgürlüklerin, refah toplumunun kültürel ve ekonomik alanda yükselişinin, hoşgörü ve birlikteliğin, özetle, rejimin güvencesini oluşturan ana ilkesidir. Bu ilke Mustafa Kemal Paşa'nın ilk anayasadan önce BMM'ne sunduğu ve onayını aldığı program ile yaşama geçirilmiştir. Bu program bir sonraki dönemde, ikinci dönem mebus seçimleri öncesi 8 Nisan 1923 tarihinde "Dokuz Umde" başlığı altında yayımlanan ayrıntılı beyanname ile halka açıklandı⁷³.

Bu beyannameye seçimden sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Grubu'nun Halk Fırkasına dönüşeceği bildiriliyor ve ilk iki umdede saltanatın kaldırıldığı ve egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu, halkın kendi kendisini yönetmesinin esas olduğu belirtiliyordu. Diğer umdelerde İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar özetleniyordu⁷⁴.

⁷¹ Baskın ORAN, Atatürk Milliyetçiliği, İstanbul, 1990, s.135-136

⁷² İ.TEKELİ, VII, s.1931.

⁷³ Bahir Mazhar ERÜRETEN, Kemalizm, İstanbul, 1998, s.91.

⁷⁴ İ.TEKELİ, VII, s.1932.

Halk Fırkası 9 Ağustos 1923'te ilk toplantısını yaparak tüzüğünü görüşmeye başladı. 11 Eylül'de Halk Fırkası nizamnamesi tüm üyeler tarafından imzalandı. Mustafa Kemal Paşa, Umumi Reisliğe seçildi⁷⁵. Kurulan Halk Fırkası'nın adı, şüphesiz halkçılık ilkesinden esinlenmiş olduğu gibi, halkçılık 1923 tarihli ilk parti nizamnamesinin 1. ve 2.maddelerinde yer almıştır. Halkçılığın, birbirini tamamlayıcı nitelikte üç unsuru kapsadığı söylenebilir. Birinci unsur, halk yönetimi yani siyasal demokrasidir. İkinci unsur, kanun önünde herkesin eşit olması, hiçbir kişi veya zümreye ayrıcalık tanınmamasıdır. Üçüncü unsur, sınıf mücadelesinin reddi ve toplumun dayanışma içinde gelişmesidir⁷⁶.

Atatürk, Türk halkı sözü ülkemizde oturan o ülkeyi vatan bilen ve kaderini ülkeye bağlamış olan insanların bütününe kaseder⁷⁷. O, Anadolu'daki insan malzemesini yerinde incelemiş ve farklı dinsel ve etnik kökenlerden gelen insanların bu ülkede yüzyıllardır beraberce yaşadıklarını belirlemiş, bu çerçevede önceliği bu konuya ayırmış ve yeni siyasal görüş olarak Anadolu'daki insan malzemesini halk kavramı adı altında her türlü kültürel ya da etnik nitelemenin ötesinde kendine has halkçılık görüşü ile değerlendirmiştir⁷⁸. Yine ona göre "Türkiye Halkı" ırken veya dinen veya harsen birleşik, birbirine karşı hürmet ve fedakârlık duyguları ile dolu, mukadderat ve fedakârlık duygulan ile dolu, mukadderat ve menfaatleri müşterek olan sosyal bir toplumdur⁷⁹.

Atatürk'ün halkçılıktan kasedettiği şeyin, geleneksel anlamda "hürriyetçi siyasi demokrasi" olduğu, kendisinin hürriyetin önemine ilişkin şu görüşlerinde de açıkca anlaşılmaktadır:

"Ferdin birinci hakkı, tabii yeteneklerini serbestçe geliştirebilmesidir. Bu gelişmeyi temin için ise, en iyi vasıta, ferde başkalarının benzer haklarına zarar vermeksizin, tehlike ve zarar kendine ait olmak üzere, ona kendi kendini istediği gibi sevk ve idare etmeye müsaade etmektir. İşte bu serbest gelişmeyi sağlamak, ferdi hakların oluşturduğu çeşitli hürriyetlerin tüm amacıdır. Bu haklara hürmet etmeyen siyasi cemiyet esas vazifesinde kusur etmiş olur ve devlet varlığının sebebini ve manasını kaybeder. Çağdaş demokraside ferdi hürriyetler, özel bir değer ve önem almıştır. Artık ferdi hürriyetlere devletin ve kimsenin müdahalesi söz konusu değildir"⁸⁰.

Yine onun görüşüne göre irade ve hakimiyet, milletin umumuna aittir ve ait olmalıdır. Demokrasi prensibi, hakimiyet-i millie şeklinde inkılâp etmiştir, demektir⁸¹.

⁷⁵ Gotthard JAFESCHKE, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, II, Ankara, 1989, s.39-41.

⁷⁶ Atatürk İlkeleri..., Atatürkçülük, s.57.

⁷⁷ İsmet GİRİTLİ, Atatürkçülük, İstanbul, 1983, s.83.

⁷⁸ Anıl ÇEÇEN, Kemalizm, İstanbul, 1988, s.127.

⁷⁹ Turhan OLCAYTU, Devrimimiz İlkelerimiz, Ankara, 1998, s.190.

⁸⁰ Atatürk İlkeleri..., Atatürkçülük, s.59

⁸¹ I..KÖKLER, s.156

Recep Peker "İlk İnkılâp Tarihi Ders Notlarında", "Modern devletin amacı kendisini vücuda getiren insan kanununun manen ve maddeten saadetini temin ve istihsalıdır. Bu amacı şöyle kısaca ifade mümkündür.

Her şey halk için ve halkla beraber

Bunun içindir ki, cumhuriyetin birinci Teşkilat-ı Esasiesi'nde:

'Hakimiyet bilâ kayd-ü şart milletindir. İdare usulü halkın bizzat ve bilfiil mukadderatını idare etmesi esasına müstenittir', deniyordu.

Ulus egemenliği, kayıtsız ve şartsız halk egemenliğidir. Bu egemenlik, bu irade ancak Türk ulusunun, Türk halkının menfaatleri için tezahür ve tecelli eder. Türk demokrasisinin anlamı budur"⁸²

Onun Devlet anlayışı da halk kavramı ile bütünleşmiştir. Onun için devletin "güçlü devlet", "güvenilir devlet" olması zorunludur. Böyle bir devlet ise ancak halk hakimiyeti ile kurulabilir. Çünkü meşruiyetin tek kaynağı halktır. Halk olmadan devlet olmayacağına göre meşruiyet halktan kaynaklanır⁸³. Atatürk'ün devlet ve hükümet görüşü kendisinin de ifade ettiği gibi, orjinaldir. Kopya değildir. Sadece milletin gerçeklerinden çıkmış ve çıkarılmıştır. Devletle halk arasındaki mesafe ne kadar kısalsın, o kadar ideal demokrasiye yaklaşmış olacaktır⁸⁴.

Atatürk, demokrasi kavramının Türk tarihinin kökenlerinden beri mevcut olduğunu ifade etmiştir. "Türk Milleti, en eski tarihlerinde ünlü kurultayları ile bu kurultaylarda devlet başkanlarını seçmeleri ile demokrasi fikrine ne kadar bağlı olduklarını göstermişlerdir". O, halkçılığın bugün bütün çağdaş anayasalarda yer aldığını ve artık bugün halkçılık (demokrasi) fikrinin daima yükselen bir denizi andırdığını belirtmektedir⁸⁵.

Demokrasi'nin bir diğer unsuru siyasi partilerdir. Mustafa Kemal'in bu konuya bakışı farklılık göstermektedir. Onun siyasi partilere bakışını 7 Şubat 1923 tarihli Balıkesir konuşmasından tesbit etmekteyiz.

"Bu milletin siyasi fırkalardan çok canı yanmıştır. Şunu arzedeyim ki memalik-i sairede fırkalar behemehal iktisadi maksatlar üzerine teessüs etmiş ve etmektedir. Çünkü o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatini muhafaza için teşekkül eden siyasi bir fırkaya mukabil diğer bir sınıfın menfaatini muhafaza maksadı ile bir fırka teşekkül eder. Bu pek tabiidir. Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıf varmış gibi teessüs eden siyasi fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir"⁸⁶.

⁸² Mahmut Esat BOZKURT, Recep PEKER, Yusuf Kemal TENGİRŞEK, İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları, (Hazırlayan: Oktay ASLANAPA), İstanbul, 1997, s.190.

⁸³ İsmet BOZDAĞ, Atatürk'ün Evrensel Boyutları, Ankara, 1996, s.41.

⁸⁴ İ. BOZDAĞ, s.60.

⁸⁵ Atatürkçülük, III, s.38.

⁸⁶ A.S.D. II, s.101.

Ülkede yapılan İnkılâplar, bazı çevrelerin eleştirisine sebep olmuştu. Bunun sonucu 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Ancak eski İttihatçılar, tutucular, gericiler, ve milli mücadelenin başından beri ona karşı olanlar fırsatı kaçırmadılar ve bu muhalefet partisinde yer aldılar. Eleştiriler Mustafa Kemal Paşa'nın diktatör olması kuşkusu üzerinde toplanmakta idi⁸⁷. Levent Köker, Mustafa Kemal'in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ortaya çıkmasından sonra "Times"ın İstanbul muhabirine vermiş olduğu demeçte, milli egemenliğe dayalı ve cumhuriyetle idare olan Türkiye'de birbirine rakip fırkalar olabileceğini ifade etmiş ve bunu doğal karşılanmıştır. Anlaşılan Atatürk, bu fırkanın varlığına açıkça karşı çıkmamakta siyasi bir rekabet olarak değerlendirmektedir.⁸⁸

Atatürk, 1930 yılında çok partili hayata geçmeyi yeniden denemiş ve Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurdurmuştur. Atatürk, kendisini her iki parti arasında tarafsız bir hakem rolünde görmüştür. Bu partide kısa sürede bilinen sebeplerden dolayı kapanmıştır⁸⁹. 1930'larda formüle edilen "halk için halka rağmen" düşüncesinin cumhuriyetçilikle çelişmesi, halkçılık ilkesi "milli irade", ve "milli hakimiyet" gibi Rousseau'cu kavramlarla tanımlanarak aşılma istenmiştir. Sonuçta tek parti dönemindeki halkçılık anlayışının siyasal içerik açısından 1920'lere oranla zayıfladığını, buna karşılık halkçılığın kültürel ve iktisadi boyutlarına daha çok ağırlık verildiğini söylemek mümkündür⁹⁰.

Atatürkçü düşünce sisteminde halkçılık anlayışının ikinci unsuru, milletin genel hakları dışında, hiçbir kişiye ve zümreye ayrıcalık tanımamaktır. Atatürkçülük, yasalar önünde eşitliği gerektirir ve toplumun varlığını sürdürmesi için çalışmayı zorunlu ve üstün değer sayar⁹¹.

Bu bakımdan sınıf ayrımından doğan kargaşa, Atatürkçülük'te yer almaz. Marksist sistemin uygulandığı ülkelerde sözde eşitlik var denilmesine rağmen, Komünist Partisi üyelerine ve toplumun seçilmiş bazı kesimlerine özel haklar ve ayrıcalıklar tanıdığı bir gerçektir. Bu teokraside de aynen böyledir⁹². Halkçılığın genel haklar dışındaki ayrıcalıkların tanımaması Halk Fırkası'nın 1923 tarihli nizamnamesinde de yer almıştır. 2.maddede "Halk Fırkası nazarında halk mefhumu herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavata kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları vaz'etmekteki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan fertlerdir". Benzer tanımlar fırkanın 1927 tarihli nizamnamesinin 4.maddesinde de geçmektedir⁹³. Aynı konu partinin 1931 tarihli programında da

⁸⁷ Menteş SAHİNLER, Atatürkçülüğün Kökeni, Etkisi ve Güncelliği, İstanbul, 1996, s.108-110.

⁸⁸ L.KÖKER, s.146-147.

⁸⁹ Atatürk İlkeleri..., Atatürkçülük, s.61.

⁹⁰ L.KÖKER, s.149.

⁹¹ Atatürkçülük, III, s.40.

⁹² T.OLCAYTU, 190.

⁹³ Atatürk İlkeleri..., Atatürkçülük, s.64.

geçmektedir. Bu esas şöyle tarif ve tesbit edilmiştir: "Kanunlar önünde mutlak bir eşitlik kabul eder. hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan yurttaşları, halktan ve halkçı olarak kabul ederiz"⁹⁴.

Atatürk'ün halkçılık deyimini, sadece halk yönetimi veya siyasi demokrasi anlamında değil, aynı zamanda Türk toplumuna vermek istediği yeni sosyal ve ekonomik düzeni ifade için kullandığına şüphe yoktur. Toplumda mevcut sınıflar arasında, bir sınıfın öbür sınıfa üstünlüğü şeklinde Sosyalist toplumlarda ortaya çıkan sınıflararası ayrıcalıkları kabul etmemiştir⁹⁵.

Recep Peker konu ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

"Türkiye Cumhuriyeti halkçı bir varlıktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin güttüğü ana politika çizgilerinden halkçılığı ilk söylememin sebebi, sınıf ihtilali karşısında bizim vaziyetimizin ne olduğunu göstermek içindir. Diğer vasıflar sırası geldikçe yerli yerinde karşılaştırılıp söylenecektir. Biz halkçıyız, halkçı demek, ulus içinde hiçbir imtiyaz ve üstünlük tanımayan ve her ferdini öteki kadar hak ve şeref sahibi sayan, ekonomik alanda birini ötekine, işçiyi patrona, patronu işçiye mahkum edecek, müstehliki müstahsilin eline düşürecek vaziyetlere müsaade etmeyen bir varlık demektir. Bu varlık, bütün bu unsurları müsavi hakta ve şerefte bir halk yığını tanır, aralarında birtakım farklar varsa bunu hayatın icabı, iş bölümünün bir zarureti sayar. Halkçı zihniyet, ulusu birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak kabul eder. Onun için herhangi bir zümreyi kendilerinden başkalarına karşı üstün olmak iddiası ile hareket ettirmez. Çünkü böyle bir hareket yolu, ulus denen büyük varlığının cüzlerini sade anlayışta değil, yaşayışta da birbirlerine karşı nefret duygulan ile ayırır ve birbirleri ile boğuşmaya sevkeder.

Bizim halkçı vasfımız sınıf mücadelesini yaratan doktrinlerin tamamı tamamına zıddıdır. Bizim tanıdığımız mücadele ulusun bütün kuvvetlerini, ona dışarıdan saldıranlara karşı kullanmaktır. Yoksa ulusun içerisinde herhangi bir sınıf ve meslek farkı gözeterek birini ötekine kırdırmak bizim prensibimize uymaz"⁹⁶.

Mustafa Kemal Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren kendi halkçılık anlayışının komünizmle ilgisi olmadığını ifade etmiştir. 14 Ağustos 1920'de Meclis'te yapmış olduğu konuşmada "...Esas itibarı ile tetkik olunursa bizim nokta-i nazarlarımız -ki halkçılıktır- kuvvetin, kudretin, hakimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir prensiptir. Elbette böyle bir prensib Bolşevik prensipleri ile tearuz etmez. Vakaa bize milliyetperver derler. Fakat biz öyle milliyet perveranız ki bizimle teşrik-i mesai eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin icabatını tanırız....Bahusus

⁹⁴ İ.GİRİTLİ, "Atatürk ve Halkçılık", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII, Sayı:20, (Mart 1991), s.187.

⁹⁵ B.M.ERURETEN, s.92.

⁹⁶ M.E.BOZKURT, R.PEKER, Y.K.TENGİRŞEK, s.245-246.

Bolşevizm millet içinde mağdur olan bir sınıf halkı nazar-ı mütalaaya alır. Bizim milletimiz ise heyet-i Umumiyesi ile mağdur ve mazlumdur. Bu itibarla dahi bizim milletimiz beşeriyeti tahlise müteşebbis olan kuvvetler tarafından himayeye şayestedir⁹⁷.

Atatürk, 27 Ocak 1923'te de İzmir'de halk temsilcilerine şöyle demektedir.

"Bence bizim milletimiz, birbirinden çok farklı menfaatleri takip edecek ve bu itibarla birbiriyle mücadele halinde buluna gelen çeşitli sınıflara sahip değildir. Mevcut sınıflar birbirlerine ihtiyaç duyan ve kendilerine ihtiyaç duyulan mahiyettedir. Dolayısı ile halk furkası bütün sınıfların haklarını ilerleme ve saadet yollarını sağlamakta uğraşabilir"⁹⁸.

1931 yılında yapılan Halk Partisi'nin programında konu "Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil, fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü bakımından türlü hizmetlere ayrılmış bir cemaat saymak esas prensiblerimizdendir". "Partinin bu prensible göz önünde tuttuğu gaye, sınıf kavgaları yerine içtimai nizam ve tesanüdü elde etmek ve menfaatler arasında birbirine zıt olmayacak surette ahenk yaratmaktır". 1934 Parti Kongresi'nde C.H.P. Umumi Katibi Recep Bey (Peker) şöyle konuşmaktadır: "Türkiye'de sınıf yoktur. Sınıf kavgası yoktur. İmtiyaz yoktur. Mıntıka taassubu, derebeylik, ağalık, aile, cemaat imtiyazı fikirleri yoktur". Ama bu sözler gerçeğin herhalde tam ifadesi değildi. Türkiye'de elbette ki sınıflar vardı. Derebeylik münasebetleri, ağalık, şeyhlik, aile, cemaat imtiyazı vardı. Bunları gidermek için de "İnkılâpçılık" ve "Devletçilik" ilkeleri evvela parti programına sonra da anayasaya girmiştir⁹⁹.

İlhan Tekeli, 1930'lar sonrasında halkçılığın işlevini tek parti yönetimine gerekçe sağlamak olarak değerlendirmiştir. Ona göre toplumu ayrı ayrı sınıflardan meydana gelmiş değil de işbölümüne sahip, iç dayanışması yüksek bir grup olarak gören bir halkçılık anlayışı tek parti döneminin dayanağı haline geliyordu. Toplumda sınıflar olmadığına göre tek parti yeterli idi¹⁰⁰.

Enre Kongar'da Halkçılık ilkesinin genel olarak dayanışmacı bir yaklaşımın izlerini taşıdığını, biraz saptırıldığı takdirde faşist devletin temeli "korporatif yaklaşıma yakın olan bu ilkenin ancak Atatürk'ün kurduğu ve koruduğu ince ve hassas dengeler sayesinde, Bugünkü demokrasiye kadar gelen bir Cumhuriyetçiliğin ikiz kardeşi olabilmiştir diyerek, Halkçılık ilkesinin hilafetçilik karşıtlığından, Marxçılık karşıtlığına kadar uzanan "ideolojik" niteliği "devletçilik" uygulaması adı altında "liberal devlet" karşıtlığını da kapsadığını, tam bu noktada halkçılığın milliyetçilikle bütünleştiğini ifade etmektedir¹⁰¹.

Levent Köker, "halkçılık ilkesiyle ifade edilen toplumsal sınıfların yokluğu fikri, milliyetçilik ilkesinde siyasal hukuki eşitlik fikri ile bütünlenmeye çalışılmıştır. Toplumsal

⁹⁷ A.S.D. I, 102

⁹⁸ Atatürk İlkeleri... Atatürkçülük, s.67.

⁹⁹ İ.GIRITLI, "Atatürk ve Halkçılık", s.187-188.

¹⁰⁰ İ.TEKELİ, VII, s.1932.

¹⁰¹ E.KONGAR, s.312.

farklılaşmanın yokluğu, iktisadi, toplumsal ve siyasal boyutları ile böylece ortaya konulduktan sonra, halkın siyasal hayata ve yönetime katılması için tüm halkı bünyesine alan tek bir siyasal örgüt ve milletin manevi varlığının somut ifadesi olarak TBMM'nin egemenliği yeterli olmaktadır". saptamasında, bulunmuştur¹⁰².

1931 yılında CHP'nin kabul ettiği ideolojik ilkelerden devletçilik ilk bakışta toplum içinde sınıfsal ayrımların keskinleşmesini önleyen bir araç olarak kullanılmak istenmiştir. Böylece tek parti döneminde "devletçiliğin" halkçılığı gerçekleştirmekte bir araç olarak kullanılabileceği iddiası ileri sürülebilir. Oysa CHP içinde bu ilişkinin kurulmasından şiddetle kaçınılmıştır. Ayrıca İnkılâpçılık ilkesi de halkçılığa bir sınır getiriyordu. Parti, inkılâpları halka mal etmek sorunuyla karşı karşıya idi. "halk idaresi ilkesinde" aşırılığa gidilince inkılâplar zarar görüyordu. Sınıf çıkarları arasında çatışma olmayan bir toplumda iyiyi ve doğruyu gören seçkinlerin çabaları, halk yığınlarının geciktirilmemeliydi. Böylece halkçılık ile devrimcilik ilkesi birleşiyordu¹⁰³.

Atatürkçülük, Türk halkını çok soylu ve temiz yürekli bir halk olarak benimsemiş ve kendisine gerçekten hizmet edenlere Türk halkının sahip çıkacağını açıkça dile getirmiştir. Halkçılık İlkesi, halkın uyandırılması, bilinçlendirilerek yönetimin bir halk hükümeti olması, halkın çıkarları doğrultusunda devletin yönetilmesi ve halka karşı olan güçlerin siyasal alandan temizlenmesi gibi anlamlar taşımaktadır. Halkın yönetimi anlamında demokrasinin bir siyasal rejim olarak ülkemizde gündeme gelmesi, Atatürk'ün halkçılık anlayışının öncülüğü sayesinde gerçekleşebilmiştir¹⁰⁴.

¹⁰² L.KÖKER, s.158.

¹⁰³ İ.TEKELİ, VII, s.1932

¹⁰⁴ A.ÇEÇEN, s.128.